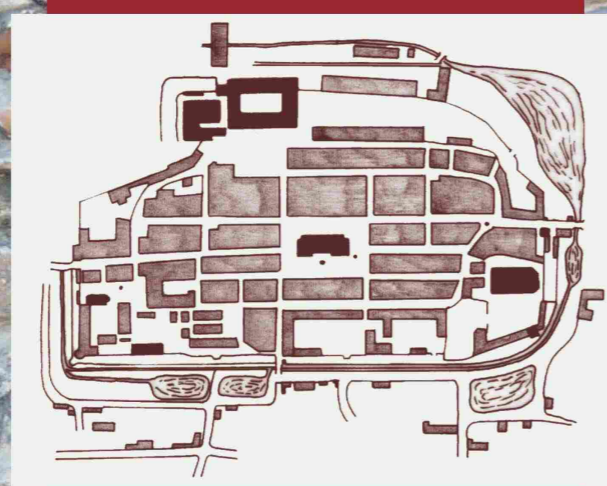

W początkach XIX w., zapuszczone i nieremontowane umocnienia okazały się całkowicie bezużyteczne, stając się przeszkodą dalszego rozwoju miasta. Dlatego też już w 1820 r. przystąpiono do kompleksowej rozbiórki zespołu konstrukcji bramy „Górnej” i wieży. Po siedmiu latach podobnie postąpiono z budynkiem bramy „Dolnej”, pozostawiając jednak przyzwoicie zachowaną wieżę strażniczą. Zniszczono i wysadzono również znaczną część południowego i północnego odcinka murów obronnych, pozostawiając je tam, gdzie stanowiły część konstrukcji domów mieszkalnych i innych obiektów. Wreszcie w latach 60. i 70. XIX w. zniwelowano stawy i fosę, rozebrano most przed bramą „Dolną”, a na ich miejscu wytyczono nowe ulice i zieleńce, bądź zbudowano nowe budynki mieszkalne i fabryczne.

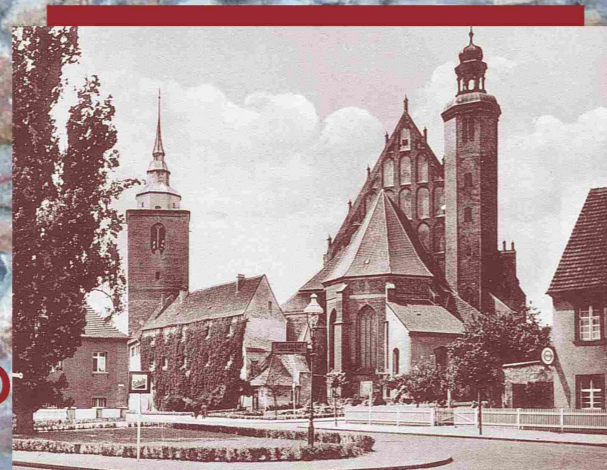
System obrony Żar stanowi jeden z najciekawszych i najbardziej eksponowanych zabytków budownictwa. Mimo wspomnianych wyżej przekształceń zachowała się znaczna część murów i kilka obiektów obronnych. We wschodniej części miasta usytuowana jest wieża obronna bramy „Dolnej”. Wzniesiono ją na planie zbliżonym do kwadratu z nieobrobionych kamieni polnych uzupełnionych w narożnikach doformowanymi bryłami rudy darniowej. Jej ściany, o grubości przekraczającej 2 m, nadbudowano w XVI w. znacznie węższym murem ceglany. Przyczyny natury obronnej sprawiły, że pierwotnie wejście do wnętrza wieży usytuowano w ścianie południowej na wysokości korony murów obronnych. W końcu XV w. wejście to poprzedzała późnogotycka dobudówka z przejściem na ganek strzelniczy. W 1787 r. przebudowano konstrukcję dachu nadając mu formę utrzymaną do dnia dzisiejszego, a w 1838 r. w przyziemiu od strony ul. Wartowniczej przebito nowy otwór drzwiowy i wykonano drewniane schody wiodące na poddasze, gdzie usytuowano przeciwpożarowy punkt obserwacyjny.

W odległości kilkudziesięciu metrów na południe od niej znajduje się druga z wież obronnych, która od XVI w. spełniała również funkcję dzwonnicy kościoła farnego. Budynek ten, wzniesiony w podobnej konstrukcji, był kilkakrotnie przebudowywany i nadbudowywany, a w wieku XVIII otrzymał wysoki, barokowy hełm zniszczony w trakcie nalotu alianckiego w 1944 r.

Najlepiej zachowany fragment umocnień obronnych znajduje się w południowo zachodniej części jego przebiegu, tj. na ulicy Cichej i Podwalu, gdzie zachowała się kolistą w rzucie baszta obronna. W wyniku prac konserwacyjnych prowadzonych przed kilku laty uzupełniono ubytki, wykonano schody i wzniesiono zadaszony ganek przystosowując część umocnień do celów turystycznych.

PLAN MIASTA Z 1837 R.
STADTPLAN VON 1837

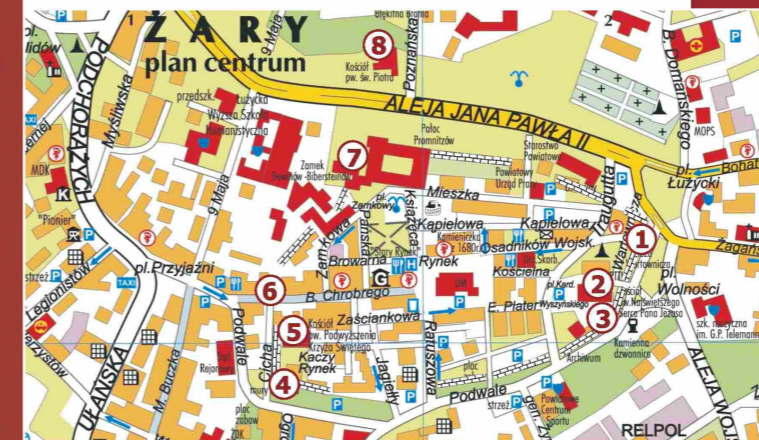
WIEŻA OBRONNA PRZY KOŚCIELE FARNYM
/DZIŚ DZWONNICA/
VERTEIDIGUNGSTURM AN DER PFARRKIRCHE
/HEUTE GLOCKENTURM/

Anfang des XIX. Jh. erwiesen sich die verfallenen und nicht renovierten Befestigungen als ganz nutzlos und ein Hindernis für die weitere Stadtentwicklung. Daher hat man 1820 damit begonnen, die Konstruktion des Obertores und des Turmes abzureißen. Ähnliches geschah sieben Jahre später mit dem Niedertor, wobei man aber den gut erhaltenen Wächerturm übrig ließ. Der wesentliche Teil der südlichen und nördlichen Stadtmauer wurde ebenfalls gesprengt und abgetragen, wobei sie nur dort bestehen blieb, wo sie einen Teil der Konstruktion von Wohnhäusern und anderen Objekten ausmachte. Schließlich hat man in den 60er und 70er Jahren des XIX. Jh. die Teiche und den Graben ausgeebnet, die Brücke vor dem Niedertor abgetragen und an ihrer Stelle neue Straßen und Grünanlagen ausgesteckt oder aber neue Wohnhäuser und Fabrikgebäude errichtet.

Die Wehranlage von Żary bildet eines der interessantesten und am meisten exponierten Baudenkmäler. Trotz der oben erwähnten Änderungen blieb ein bedeutender Teil der Mauer und ein paar Verteidigungsanlagen erhalten. Im Ostteil der Stadt ist der Verteidigungsturm des Niedertores gelegen. Er wurde auf einem quadratähnlichen Grundriss aus unbearbeiteten Feldsteinen mit Eckquaderung aus Raseneisenstein errichtet. Seine über zwei Meter starken Wände wurden im XVI. Jh. durch eine wesentlich dünnere Ziegelmauer aufgestockt. Aus Wehrzwecken befand sich der ursprüngliche Eingang zu dieser Anlage an der Südwand auf der Höhe der Mauerkrone. Ende des XV. Jh. wurde dem Eingang ein spätgotischer Anbau mit einem Übergang zum Wehrgang vorgelagert. Im Jahre 1787 hat man die Dachkonstruktion umgebaut, so dass sie die bis heute erhaltene Gestalt bekam und 1838 hat man im Erdgeschoss auf der Seite der Wartownicza Straße eine neue Türöffnung durchgebrochen und eine zum Dachgeschoss aufsteigende Holzterrasse errichtet, wo eine Beobachtungsstelle für die Feuerwehr eingerichtet wurde.

In einer Entfernung von einigen zig Metern südlich davon befindet sich der zweite von den Verteidigungstürmen, der seit dem XVI. Jh. auch die Funktion des Glockenturms der Pfarrkirche inne hatte. Dieser Bau, als ähnliche Konstruktion errichtet, wurde mehrmals umgebaut und aufgestockt und im XVIII. Jh. setzte man ihm einen hohen barocken Turmhelm auf, der 1944 bei einem alliierten Luftangriff zerstört wurde.

Der am besten erhaltene Teil der Stadtbefestigung befindet sich in ihrem südwestlichen Verlauf, d.h. in der Cicha und der Podwale Straße, wo eine im Grundriss kreisförmige Verteidigungsbastei erhalten blieb. Im Zuge der vor einigen Jahren durchgeführten denkmalpflegerischen Arbeiten wurden die fehlenden Bauteile ergänzt, eine Treppe gebaut und ein überdachter Gang errichtet, so dass man einen Teil der Stadtbefestigung dem Fremdenverkehr erschlossen hat.

----- Pozostałości murów miejskich /Überreste der Stadtmauer/

- 1 Wieża wartownicza Bramy Dolnej /Wächterturm am Niedertor/
- 2 Kościół farny pw. NSPJ /Pfarrkirche/
- 3 Wieża obronna pełniąca dziś funkcję dzwonnicy /Verteidigungsturm, heute Glockenturm/
- 4 Baszta obronna i zadaszony ganek na ul. Cichej /Verteidigungsbastei und überdachter Gang in der Cicha Straße/
- 5 Kościół pofranciszkański pw. Podwyższenia Krzyża Świętego /Einstige Franziskanerkirche/
- 6 Lokalizacja nieistniejącej już Bramy Górnej /Standort des nicht mehr bestehenden Obertores/
- 7 Średniowieczny zamek Dewinów i Bibersteinów /Mittelalterliches Dewin- und Bibersteinschloss/
- 8 Kościół pw. św. Piotra i Pawła /Kirche St. Peter und Paul/

Wydawca: Urząd Miejski w Żarach, Rynek 1-5, 68-200 Żary, tel. (+48) 68 470 83 00, fax. 68 470 83 78
www.zary.pl, e-mail: miasto@um.zary.pl; Tekst: dr T. Nowiński; Zdjęcia: I. Brzeziński,
A. Kublak; Archiwum: G. Krause; Pocztówki ze zbiorów F. Łuckiewicz; Tłumaczenie: E. Zys;
Projekt i skład: NBPANKIOTNO ALKAPTT ; Mapa centrum Żar: Zakład Kartograficzny „Sygnatura”, www.sygnatura.com.pl

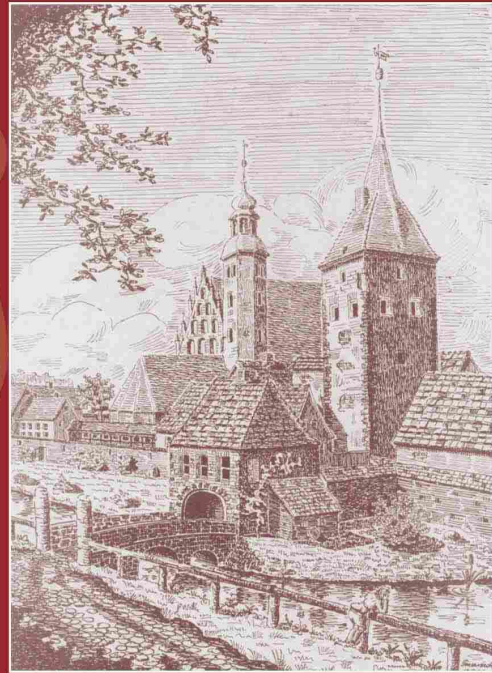

Projekt współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach programu INTERREG III A Polska (Województwo Lubuskie) Kraj Związkowy Brandenburgia, Fundusz Mikroprojektów Euroregionu „Sprewa-Nysa-Bóbr” oraz budżetu państwa

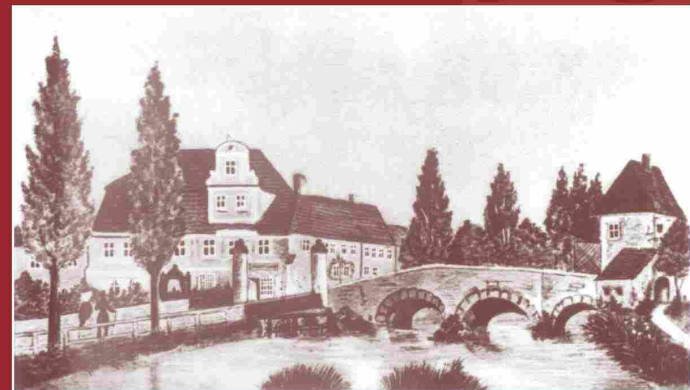

fortyfikacje
STADTBESTIGUNG

BRAMA DOLNA
NIEDERTOR

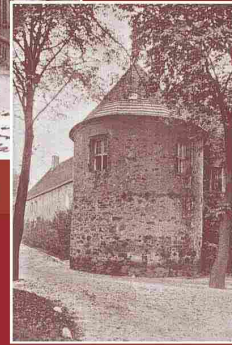
Najstarsze umocnienia obronne, powstałe w 3 ćwierci XIII wieku, składały się z drewnianych palisad i płotów poprzedzonych nawodnionym, bądź suchym rowem. Ich ślady odsłonięto w trakcie badań wykopaliskowych prowadzonych w północnej części miasta, tj. w rejonie ulic Traugutta i Mieszka I. Ciągłe udoskonalanie technik wojennych, rozwój przestrzenny miasta w kierunku północnym i zachodnim oraz budowa konwiktów franciszkańskiego stanowiły przyczyny, które wymusiły wymianę tych nietrwałych konstrukcji na znacznie solidniejsze obwarowania murowane. Można przypuszczać, że prace przy nich prowadzone w 1 połowie XIV w. rozpoczęto od miejsc najbardziej nękanych i narażonych na bezpośredni atak. Punktami tymi były oczywiście dwie bramy miejskie znajdujące się na wschodnim i zachodnim skraju zabudowy, między którymi przebiegał trakt handlowy określany jako „solny”, bądź „dolny”. U zbiegu obecnych ulic Chrobrego i Cichej usytuowano bramę „Górną”, przesuniętą o kilkadziesiąt metrów na zachód w stosunku do starszego wjazdu.

BRAMA DOLNA NIEDERTOR

Natomiast u wylotu ulic Osadników Wojskowych z Placu Łużyckiego znajdowała się brama „Dolna”, funkcjonująca najpewniej już w 2 połowie XIII w. Między nimi poprowadzono odcinki muru obronnego o wysokości około 8 i grubości do 2 m, wykonanego z kamieni polnych ułożonych w charakterystycznym układzie warstwowym. Wzmocnieniem obrony były oczywiście wieże i baszty rozmieszczone co kilkadziesiąt metrów. System ten uzupełniały monumentalne obiekty: zabudowania klasztorne, kościół farny i zamek z podzamczem zlokalizowane w trzech przeciwnych narożnikach zabudowy miejskiej. Całości dopełniały przeszkody wodne, tj. rozlewiska Starej Żarki przepływającej po północnej stronie obwarowań, bezimiennego strumienia opływającego miasto od południa i wschodu oraz przekopana między nimi fosa, broniąca przedmurza zachodniego.

Najprawdopodobniej już w 1 połowie XV w. w związku z upowszechnieniem się broni palnej i artylerii oraz zagrożeniem ze strony wojsk husyckich wykonano drugi, znacznie niższy pas umocnień kamiennych - ceglanych, obiegających od południa miasto na odcinku między bramami obronnymi. Wówczas też powstały piętrowe budynki bramne wysunięte na odległość kilkunastu metrów przed linię starszych murów obronnych, poprzedzone przeprawami mostowymi przerzuconymi nad fosą. Jeszcze w XVI w. stanowiły je mosty wykonane w całości z drewna dębowego i sosnowego, zastąpione w następnym stuleciu przez kilkuprzęsłowe, trwałe konstrukcje wymurowane z kamienia i cegieł. W 1563 r. w południowym odcinku umocnień przebito furtę dla pieszych umożliwiającą komunikację z dynamicznie rozwijającymi się przedmieściami, natomiast w XVIII w. otwarto przejście północne otwierające mieszkańom żarskim dostęp do parku pałacowego.

BASZTA OBRONNA PRZY UL. CICHEJ
VERTEIDIGUNGSBASTEI IN DER
CICHA STRASSEBRAMA GÓRNA
OBERTOR

Die älteste Stadtbefestigung, entstanden im 3. Viertel des XIII. Jh., bestand aus Holzpalisaden und Zäunen mit einem Graben oder Wassergraben davor. Ihre Spuren wurden im Laufe der archäologischen Untersuchungen im nördlichen Stadtteil, d.h. im Bereich der Straßen Traugutta und Mieszka I., enthüllt. Die stetige Vervollkommnung der Kriegstechniken, die räumliche Entwicklung der Stadt in nördliche und westliche Richtung und der Bau des Franziskanerkonvikts erzwangen den Austausch der kurzlebigen Konstruktionen gegen weitaus solidere gemauerte Wehranlagen. Vermutlich wurden die Arbeiten daran - geführt in der ersten Hälfte des XIV. Jh. - an den neuralgischsten Stellen und solchen, die dem direkten Ansturm ausgesetzt waren, begonnen. Diese Stellen waren selbstverständlich die zwei Stadttore am westlichen und östlichen Rand der Stadtbebauung, zwischen denen der Handelsweg verlief, Salzstraße oder Niederstraße genannt. An der Mündung der heutigen Straßen Chrobrego und Cicha wurde das Obertor errichtet, das einige zig Meter westlich im Vergleich zu der alten Toreinfahrt verschoben wurde. An der Mündung der Osadników Wojskowych Straße zum Łużycki Platz befand sich das Niedertor, das wahrscheinlich schon in der zweiten Hälfte des XIII. Jh. diese Funktion inne hatte. Zwischen ihnen wurden Abschnitte der Wehrmauer von einer Höhe von etwa 8 m und einer Stärke bis zu 2 m geführt, aus Feldsteinen in charakteristischer Schichtanordnung gebaut. Als Verstärkung der Wehrfunktion dienten natürlich Türme und Basteien, die einige zig Meter voneinander aufgestellt wurden. Dieses System ergänzten monumentale Objekte wie die Klosteranlage, die Pfarrkirche und das Schloss mit dem Schlossbezirk, die an drei gegenüberliegenden

Ecken der Stadtanlage ihren Standort hatten. Das Ganze wurde durch Wasserhindernisse ergänzt, d.h. durch das Flussgebiet der Sore (Stara Żarka), die nördlich der Wehranlagen floss, einen namenlosen Bach, der die Stadt vom Süden und Osten umfloss und den zwischen ihnen gebauten Wassergraben, der die westliche Vormauer schützte.

Höchstwahrscheinlich wurde schon in der ersten Hälfte des XV. Jh. im Zusammenhang mit der Verbreitung der Schießwaffe und der Artillerie und der Bedrohung seitens der Hussitentruppen ein zweiter, wesentlich niedrigerer Befestigungsstreifen aus Feldsteinen und Ziegeln gefertigt, der die Stadt vom Süden zwischen den Verteidigungstoren umgab. Damals sind auch die eingeschossigen Torhäuser entstanden, die einige zehn Meter der älteren Verteidigungsmauer vorgelagert waren, mit Brücken über den Wassergraben vor ihnen. Noch im XVI. Jh. waren es Brücken ganz aus Eichen- und Kiefernholz gebaut, ersetzt im nächsten Jahrhundert durch mehrstöckige beständige Konstruktionen aus Stein und Ziegeln. Im Jahre 1563 wurde im südlichen Abschnitt der Stadtbefestigung eine Pforte für Fußgänger durchgebrochen, die den Zugang zu der sich dynamisch entwickelnden Vorstadt ermöglichte. Im XVIII. Jh. hat man hingegen den nördlichen Durchgang geöffnet, der den Bürgern von Żary den Schlosspark zugänglich machte.

